

УДК 336:378

ФІНАНСОВА САМОСТІЙНІСТЬ УНІВЕРСИТЕТІВ ЛИТВИ

Власова Інна, кандидат економічних наук, доцент, Інститут вищої освіти НАПН України, докторант.

ORCID: 0000-0003-3532-3136

E-mail: vlasovainnov@gmail.com

Здійснено аналіз нормативно-правового забезпечення у сфері вищої освіти Литви. З'ясовано, що право на вищу освіту у Литві закріплено у Конституції Литви. Встановлено, що вища освіта ґрунтується на принципах академічної свободи та автономії, відкритості та відповідальності перед суспільством, конкуренції закладів вищої освіти і студентів відповідно до Закону Про вищу освіту і дослідження 2009 р. Визначено джерела фінансування вищої освіти та досліджень у Литві. Розкрито основні особливості системи ваучерів у сфері вищої освіти Литви. Проаналізовано показники фінансової автономії університетів Литви.

Ключові слова: автономія університету, академічна свобода, ваучер, джерела фінансування, модель фінансування, перформанс-контракти, фінансова автономія університету, фінансування вищої освіти.

FINANCIAL AUTONOMY OF LITHUANIAN UNIVERSITIES

Vlasova Inna, PhD in Economics, Associate Professor, Doctoral student, Institute of Higher Education of NAPS of Ukraine.

ORCID: 0000-0003-3532-3136

E-mail: vlasovainnov@gmail.com

The analysis of legislative support of higher education of Lithuania was carried out. It was found out that the right to higher education in Lithuania is guaranteed by the Constitution of Lithuania. It was revealed that higher education is based on the principles of academic freedom and autonomy, openness and responsibility to society, competition between higher education institutions and students in accordance with the Law on Higher Education and Research 2009. As a result of higher education reform, elements of performance-based funding in the form of performance agreements between universities and the Ministry of Education, Science and Sport were introduced. The indicators of measuring the results for such agreements were determined. They are: accessibility and usefulness of education; quality of research (art and education); internationalization of research and education, integrity of research and education. The sources of funding for higher education in Lithuania have been identified. They include: state budget financial resources for study and research, for maintenance and administration of university, funds of state investment in the infrastructure program, tuition fees, income received from international research and development programs and from orders of legal entities. The main features of the voucher system in higher education of Lithuania were revealed. In particular, the government sets a standardized study price is the cost of a voucher; students have the right to choose study programs and to raise funds for the selected higher education institution; a voucher given for a university student is valid for two years; vouchers can be provided to private universities; the government has allocated funds for six main areas: social sciences, humanities, physical sciences, biomedical sciences, art studies and technological sciences. The indicators of financial autonomy of Lithuanian universities were analysed.

Keywords: academic freedom, funding model, higher education funding, performance agreements, sources of funding, university autonomy, university financial autonomy, voucher.

За умов реформування вищої освіти в Україні вважаємо за потрібне проаналізувати досвід Литви як держави пострадянського простору, де відбуваються процеси реформування у т.ч. системи фінансування вищої освіти. Це надасть змогу краще зрозуміти та розробити модель фінансування вищої освіти в Україні.

Вплив державного фінансування на автономію (самостійність) закладів вищої освіти та його зв'язок з економічною діяльністю університетів перебувають у центрі уваги Pūraitė A., Vasiliauskienė V., Praneviciene B. [1], питання фінансової автономії університетів Литви розглянуто Cotelnic A. [2].

Мета статті: проаналізувати стан та передумови забезпечення фінансової самостійності університетів Литви.

Нормативно-правове забезпечення у сфері вищої освіти Литви включає такі ключові документи:

- Lietuvos Respublikos Konstitucija [The Constitution] 1992 (Конституція 1992 р.) [3];
- Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymas [The Law on Higher Education and Research], Seimas of the Republic of Lithuania 2009 (Закон Про вищу освіту та дослідження 2009) [4];
- Dėl Finansinės pagalbos priemonių teikimo neįgaliesiems, studijuojantiems aukštosiose mokyklose, tvarkos aprašo patvirtinimo [Procedure for Providing Financial Support to Disabled Students Seeking Higher Education], Government of the Republic of Lithuania, No 831, 13 July 2011 [5].
- Dėl Valstybės paskolų ir valstybės remiamų paskolų studentams suteikimo, administravimo ir gražinimo tvarkos aprašo patvirtinimo [Procedure for Granting, Administration and Repayment of State and State-Supported Loans to Students], Government of the Republic of Lithuania, No 480, 18 July 2012 [6].

Право на вищу освіту у Литві закріплено у Конституції. Зокрема, ст. 41 «Lietuvos Respublikos Konstitucija» (Конституції Литви) 1992 р. визначає: «Вища освіта доступна всім відповідно до здібностей кожної людини. Громадянам, які успішно навчаються у державних закладах вищої освіти, гарантується безоплатне навчання» [6, с. 6]. Відповідно до ст. 40 Конституції «зкладам вищої освіти надається автономія» [6, с. 6].

Закон «Law on Higher Education and Research» (Закон Про вищу освіту і дослідження 2009 р.) [7], де зазначено, що вища освіта ґрунтується на принципах: академічної свободи та автономії, відкритості та відповідальності перед суспільством, конкуренції закладів вищої освіти і студентів.

Оскільки заклади вищої освіти Литви мають статус публічних установ (public entities) відповідно до Закону «Про вищу освіту і дослідження», вони також регулюються Законом «Про публічні інституції» (Law of Public Institutions) [8]. Згідно цього Закону публічна інституція є некомерційною організацією. Такий статус надає закладам більше свободи у прийнятті рішень на відміну від статусу бюджетних установ. Наприклад, заробітна плата не регулюється державою, але зрозуміло, що її рівень залежить від ресурсів, які заклади вищої освіти отримують з різних джерел. Заклади мають більшу свободу розпоряджатися активами, навіть продавати їх (з попереднього дозволу Уряду), інтелектуальною власністю, створювати спін-оф компанії або бути співвласниками інших юридичних осіб тощо.

У ст. 8. Закону «Про вищу освіту і дослідження» із змінами від 2016 р. під

назвою «Автономія і відповідальність закладів вищої освіти» вказано: «Заклад вищої освіти має автономію, яка поширюється на академічну, адміністративну, економічну діяльність, і ґрунтується на принципі самоврядування та академічної свободи». Автономія закладу вищої освіти узгоджується з відповідальністю перед суспільством та засновниками.

Заклад вищої освіти має право: встановлювати вартість навчання; з дотриманням законів і інших правових актів встановлювати свою структуру, внутрішній розпорядок, кількість працівників, їх права, обов'язки і умови оплати праці, посадові вимоги, порядок організації конкурсів на заміщення посад і порядок атестації працівників; призначати стипендії студентам з власних або спонсорських коштів; управляти, користуватися, розпоряджатися майном у встановленому цим Законом та іншими нормативно-правовими актами порядку; займатися не забороненою законами економічною діяльністю, яка пов'язана з цілями його діяльності.

З метою покращення моделі фінансування вищої освіти відповідно до Закону «Про вищу освіту і дослідження» із змінами від 2016 р. було представлено елемент результат-орієнтованого фінансування у вигляді запровадження трирічних контрактів (performance agreements). Таку угоду підписує Міністр освіти і науки, після оцінки рекомендаційного висновку Ради з вищої освіти і ректора університету, отримавши схвалення Ради університету і Сенату (ст. 9).

Показниками вимірювання результатів за такими угодами визначено наступні:

- доступність і результативність освіти;
- якість науки (мистецтва) і освіти;
- інтернаціоналізація науки і освіти, співробітництва між закладами освіти, інтегральність науки і освіти (ч. 3, ст. 9).

Причому в угоді встановлюється домовленість про стратегічні пріоритети діяльності закладу вищої освіти і результати діяльності за визначеними критеріями. На основі результатів виконання та фінансових можливостей держави у встановленому Урядом порядку державному закладу вищої освіти на відповідний рік може бути виділено до 5 % додаткового обсягу фінансових ресурсів з державного бюджету на базове фінансування і навчання від суми асигнувань з державного бюджету на видатки, затверджених у минулому році та виділені на навчання для зарахованих у тому ж році студентів та на інші витрати.

Асигнування з державного бюджету кожному державному університету виділяються окремим рядком (ч. 2, ст. 74).

Відповідно до ст. 76 Закону «Про вищу освіту і дослідження» із змінами 2016 р. фінансові ресурси Державного бюджету на навчання виділяються для: оплати вартості навчання на фінансованих державою місцях; компенсації вартості навчання, що сплачена студентами, які отримали найкращі результати у навчанні на нефінансованих державою місцях; цільового фінансування навчання; державних кредитів або кредитів, що підтримуються державною на оплату вартості навчання, витрат на проживання, часткового навчання за міжнародними угодами; соціальних стипендій та іншої допомоги.

Вартість навчання встановлює заклад вищої освіти і її зазначають у правилах прийому до закладу вищої освіти (ст. 83). У вартість навчання включаються витрати, необхідні для здійснення навчання:

- на заробітну плату викладачів, наукових співробітників та інших пов'язаних з навчанням співробітників;
- на закупівлю товарів і послуг, пов'язаних з навчанням;
- на заохочення студентів;
- на адміністративні та господарські потреби, пов'язані з навчанням.

На основі цих витрат розраховується нормативна вартість навчання відповідного напрямку навчання або групи програм навчання. Якщо встановлена закладом вищої освіти вартість навчання не перевищує нормативної вартості навчання, за рахунок коштів державного бюджету оплачується встановлена закладом вартість навчання. У випадку, коли встановлена закладом вартість навчання перевищує нормативну вартість навчання, за рахунок коштів державного бюджету оплачується нормативна вартість навчання.

Вартість навчання осіб, що навчаються не за державним замовленням, встановлюється в договорі про навчання.

Державні заклади вищої освіти при володінні, користуванні та розпорядженні майном керуються такими принципами (ст. 86): суспільної користі; ефективності; раціональності; підзвітності суспільству; автономії економічної діяльності. Цей принцип означає, що державному закладу вищої освіти надається свобода економічної діяльності, що пов'язана з відповідальністю за реалізації місії закладу вищої освіти.

Фінансування вищої освіти та досліджень у Литві складається з таких ключових компонентів:

- фінансові ресурси державного бюджету: на навчання та дослідження; на утримання й адміністрування університету; державні інвестиції у програми розвитку інфраструктури;
- кошти державного бюджету на дослідження, розподілені на конкурсній основі через Research Council (Рада із досліджень) та Agency for Research and Technology (Агентство із досліджень та технологій);
- надходження від оплати навчання;
- доходи, отримані від міжнародних досліджень та на замовлення юридичних осіб.

У результаті прийняття Закону «Про вищу освіту і дослідження» 2009 р. відбулися зміни у порядку фінансування, що полягають у введенні так званого «ваучера» (фінансовий внесок як оплата навчання, що покривається державою). За новими правилами «гроші слідує за вступниками», тобто випускники шкіл визначають, який заклад вищої освіти і яку частину від відведеного обсягу фінансових ресурсів отримає університет. Уряд приймає рішення про загальний розмір бюджету ваучеру, виділеного на вищу освіту і встановлює регуляторну ціну ваучерів, тобто максимальну суму фінансових ресурсів, що виділяються з державного бюджету на один рік навчання. Для розподілу ваучерного фінансування студенти зараховуються до загального списку відповідно до обраних навчальних програм та академічних результатів. Сума коштів, отриманих закладом вищої освіти, безпосередньо залежить від кількості зарахованих студентів.

Особливостями системи ваучерів у сфері вищої освіти Литви є наступні [9, с. 140]: уряд встановлює стандартизовану ціну навчання, яка є вартістю ваучеру; студенти мають право обирати навчальні програми та залучати кошти до обраного

закладу вищої освіти; виділений ваучер на студента певного університету є дійсним впродовж двох років. Через два роки студентів, які фінансовані за рахунок державних та приватних фінансових ресурсів ранжують відповідно до їхніх академічних результатів, і формується новий список студентів на державне фінансування. цей механізм називається «ротацією ваучерів»; ваучери можуть бути надані приватним університетам; уряд виділив кошти на шість основних напрямків: соціальні науки, гуманітарні науки, фізичні науки, біомедичні науки, мистецтвознавство та технологічні науки.

У 2012 р. в Литві запроваджено цільове фінансування вищої освіти для реалізації конкретних програм навчання, з урахуванням попиту на конкретних спеціалістів та подальшого розвитку різних регіонів та галузей. За такого фінансування студент, заклад вищої освіти та роботодавець підписують тристоронній договір, де визначено умови фінансування. Студент з низькими результатами навчання або який не дотримується підписаного договору, втрачає цільове фінансування та повинен компенсувати витрати на навчання державі.

За даними звіту Європейської асоціації університетів «Public Funding Observatory Report 2018» (Огляд державного фінансування 2018 р.) [10], обсяг державного фінансування університетів Литви скоротився більш ніж на третину впродовж 2008–2017 років, а кількість студентів – більш ніж на 40 %. За останні 3 роки університети щороку втрачають понад 5 % студентів. У 2015 році загальні витрати на вищу освіту становили 1,5 % ВВП. Фінансування вищої освіти здійснюється переважно за рахунок державних джерел і склало у 2015 р. 75 % загального обсягу фінансування за рахунок всіх джерел [11, с. 275].

За даними Європейської асоціації університетів, рівень фінансової автономії університетів Литви у 2017 р. склав 73 % (табл. 1).

Таблиця 1

**Показники фінансової автономії університетів
Литви у 2017 р.***

Показники		Зміст	Значення
Термін та тип державного фінансування	Термін державного фінансування	один рік	60 %
	Тип державного фінансування	блоковий грант розбивається на категорії, можливості для переміщення коштів між ними обмежені	60 %
Можливість утримувати надлишкові кошти		відсутні	0 %
Можливість позичати гроші		можуть позичати гроші з іншими типами обмежень	80 %
Можливість володіти будівлями		відсутні	0 %
Можливість встановлювати плату за навчання	Студенти з країн-членів ЄС	бакалаврат, магістратура, докторантура університети можуть вільно встановлювати рівень плати за навчання	100 %
	Студенти з країн-не членів ЄС (бакалаврат, магістратура, аспірантура)	університети можуть вільно встановлювати рівень плати за навчання	100 %
Рівень фінансової автономії (зважене значення)			73 %

*Джерело: складено на основі джерела [12].

Реформування вищої освіти Литви було спрямовано на підвищення фінансової самостійності (автономії) університетів та ефективності у сфері вищої освіти. Незважаючи на певні досягнення, зокрема зміну статусу університетів з бюджетних установ на публічні інституції, що сприяло розширенню фінансової автономії, університети не можуть зберігати надлишок коштів (право передавати фінансові ресурси з одного фінансового року на інший). У той час як можливість утримувати надлишкові кошти створює стимули для більш ефективного розподілу бюджетних ресурсів за якого університети можуть зберігати та реінвестувати заощадження, а не повертати їх до державного бюджету.

Запровадження ваучерної системи фінансування стало результатом задіяння елементів вільної ринкової економіки у сектор вищої освіти [13]. Така система забезпечує непряме фінансування закладів вищої освіти. Ідея системи ваучерів полягає в тому, що студенти мають право «купувати» обрані освітні програми, забезпечуючи фінансовими ресурсами обрані заклади вищої освіти. Це сприяє підвищенню конкуренції між закладами вищої освіти та у результаті якості освіти.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у аналізі успішного досвіду країн Європи щодо механізмів посилення фінансової автономії університетів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Praneviciene B., Puraite A., Vasiliauskiene V. State Financing Impact on Autonomy of Higher Education Institutions and its Link with Economic Activities of Universities. *Inzinerine Ekonomika-Engineering Economics*. 2017. No. 28(5). P. 564–574.
2. Cotelnic, A. (2015). Comparative Analysis of University Financial Autonomy in Lithuania, Scotland, Sweden, Denmark and Romania. URL: http://www.euniam.aau.dk/fileadmin/user_upload/Final_Report_WP3_Financial_Autonomy_en.pdf.
3. Lietuvos Respublikos Konstitucija: Seimas of the Republic of Lithuania priimta 1992 m. spalio 25 d. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.21892?jfwid=cxhryhbt>.
4. Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymas: Seimas of the Republic of Lithuania 2009 m. balandžio 30 d. Nr. XI-242. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.C595FF45F869/odpLfJvtjP>.
5. Dėl Finansinės pagalbos priemonių teikimo neįgaliesiems, studijuojantiems aukštosiose mokyklose, tvarkos aprašo patvirtinimo: Government of the Republic of Lithuania, No 831, 13 July 2011. URL: https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.66E0CE6AE556/TAIS_404056.
6. Dėl Valstybės paskolų ir valstybės remiamų paskolų studentams suteikimo, administravimo ir grąžinimo tvarkos aprašo patvirtinimo: Government of the Republic of Lithuania, No 480, 18 July 2012. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.5D93FB6D76BC/GelhfNXgnG>.
7. Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymas: Seimas of the Republic of Lithuania 2009 m. balandžio 30 d. Nr. XI-242. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.C595FF45F869/odpLfJvtjP>.
8. Law of the Republic of Lithuania of Public Institutions: Lietuvos Respublikos Seimas 1996. Nr. I-1428. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.41373?jfwid=rivwzvpvg>.
9. Švaikauskienė S., Mikulskienė B. Autonomy Produces Unintended Consequences: Funding Higher Education through Vouchers in Lithuania. In Reilly, J., Turcan, R., & Bugaian, L. (Eds), *(Re) Discovering University Autonomy: The Global Market Paradox of Stakeholder and Educational Values in Higher Education*. Palgrave Macmillan, New York, 2016. Pp. 137–147. doi: 10.1057/9781137388728_16.
10. European University Association. Public Funding Observatory Report 2018. URL: https://eua.eu/downloads/publications/eua%20pfo%202018%20report_14%20march%202019_final.pdf.
11. OECD. Education at a Glance 2018: OECD Indicators, OECD Publishing, Paris, 2018. URL: <http://dx.doi.org/10.1787/eag-2018-en>.
12. European University Association. University Autonomy in Europe III: Country profiles, 2017. URL: <https://eua.eu/downloads/publications/university%20autonomy%20in%20europe%20iii%20country%20profiles.pdf>.
13. Rimantas, Ž. Lietuvos aukštojo mokslo studijų finansavimo politika: istorinė raida ir ‘studento krepšelio’ modelio įdiegimo padariniai. *Acta Pedagogica Vilnensia*. 2013, 31. P. 9–18.

REFERENCES

1. Praneviciene B., Puraite A., Vasiliauskiene V. (2017). State Financing Impact on Autonomy of Higher Education Institutions and its Link with Economic Activities of Universities. *Inzinerine Ekonomika-Engineering Economics*, 28(5), 564–574.
2. Cotelnic A. (2015). Comparative Analysis of University Financial Autonomy in Lithuania, Scotland, Sweden, Denmark and Romania. URL: http://www.euniam.aau.dk/fileadmin/user_upload/Final_Report_WP3_Financial_Autonomy_en.pdf.
3. Lietuvos Respublikos Konstitucija: Seimas of the Republic of Lithuania priimta 1992 m. spalio 25 d. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.21892?jfwid=cxhryhbt>.
4. Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymas: Seimas of the Republic of Lithuania 2009 m. balandžio 30 d. Nr. XI-242. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.C595FF45F869/odpLfJvtjP>.
5. Dėl Finansinės pagalbos priemonių teikimo neįgaliesiems, studijuojantiems aukštosiose mokyklose, tvarkos aprašo patvirtinimo: Government of the Republic of Lithuania, No 831, 13 July 2011. URL: https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.66E0CE6AE556/TAIS_404056.
6. Dėl Valstybės paskolų ir valstybės remiamų paskolų studentams suteikimo, administravimo ir grąžinimo tvarkos aprašo patvirtinimo: Government of the Republic of Lithuania, No 480, 18 July 2012. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.5D93FB6D76BC/GelhfNXgnG>.
7. Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymas: Seimas of the Republic of Lithuania 2009 m. balandžio 30 d. Nr. XI-242. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.C595FF45F869/odpLfJvtjP>.
8. Law of the Republic of Lithuania of Public Institutions: Lietuvos Respublikos Seimas 1996. Nr. I-1428. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.41373?jfwid=rivwzvpvg>.
9. Švaikauskienė S., Mikulskienė B. (2016). Autonomy Produces Unintended Consequences: Funding Higher Education through Vouchers in Lithuania. In Reilly, J., Turcan, R., & Bugaian, L. (eds), *(Re)Discovering University Autonomy: The Global Market Paradox of Stakeholder and Educational Values in Higher Education*. Palgrave Macmillan, New York, (pp. 137–147). doi: 10.1057/9781137388728_16.
10. European University Association (2018). Public Funding Observatory Report 2018. URL: https://eua.eu/downloads/publications/eua%20pfo%202018%20report_14%20march%202019_final.pdf.
11. OECD (2018). Education at a Glance 2018: OECD Indicators, OECD Publishing, Paris. URL: <http://dx.doi.org/10.1787/eag-2018-en>.
12. European University Association (2017). University Autonomy in Europe III: Country profiles, 2017. URL: <https://eua.eu/downloads/publications/university%20autonomy%20in%20europe%20iii%20country%20profiles.pdf>.
13. Rimantas Ž. (2013). Lietuvos aukštojo mokslo studijų finansavimo politika: istorinė raida ir ‘studento krepšelio’ modelio įdiegimo padariniai. *Acta Pedagogica Vilnensia*, 31, 9–18.